

Visserlezing 25 juni 2015

Dames en heren,

Hier in het gebouw van de Hoge Raad wil ik u van harte welkom heten bij de eerste Mr. L.E. Visserlezing. Bijzonder welkom heet ik mw Brouwer, de vertegenwoordigster van de ambassadeur van Israël. Verder verwelkom ik de heer Tjeenk Willink, minister van staat en voormalig vice-president van de Raad van State, evenals de huidige vice-president van de Raad van State de heer Donner. Hetzelfde geldt voor de hier aanwezige leden van de Staten Generaal. En uiteraard ook een bijzonder welkom aan de spreker van vanmiddag, de heer Hirsch Ballin, voorheen onder andere minister van justitie en thans hoogleraar en lid van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.

Lovende woorden vielen Lodewijk Visser ten deel. Ik citeer: “Er hebben bij uw geboorte goede feeën om uw wieg gestaan (...) ze hebben U geschonken gaven die u als het ware voorbestemden “un grand magistrat” te worden. Want gij hebt gekregen: een superieur verstand, en doordringende scherpzinnigheid, een ongemeen vlugge bevattig.” Zo werd Visser toegesproken door een naaste collega. Dat gebeurde bij de viering van zijn 25-jarig lidmaatschap van de Hoge Raad. We kunnen dit lezen in het blad het Vaderland waarin ook het slotwoord van Visser vermeld wordt. Wat gebleven is, zo zei hij, is de

goede verhouding tussen leden en oud-leden van de HR. Hij hoopte dat dit altijd zo zou mogen blijven.

Dat was op 1 maart 1940. Precies een jaar later werd Visser ontslagen als president van de HR omdat hij joods was. Enkele maanden daarvoor was hij al in de uitoefening van die functie geschorst. De Hoge Raad heeft dit laten passeren zonder zichtbaar teken van afkeuring of weerstand. Volgens een latere brief heeft de vrouw van Visser in Westerbork gezegd dat de houding van de Hoge Raad, en met name het tekenen van de ariërverklaringen, hem een zielschok heeft gegeven die hem zwaarder heeft getroffen dan wat hem ook later persoonlijk trof. Ook toen de oorlog voorbij was, bleef het stil. Tijdens de eerste zitting nadat de Raad zijn werkzaamheden had hervat, toen het gevaar geweken was, werd met geen woord gerept over zijn vorige president Visser.

U ziet hierachter zijn portret. Hij kijkt ons strak aan. Ik zie en voel deze blik vrijwel dagelijks. We hebben hier in het gebouw van de Hoge Raad namelijk twee portretten van Lodewijk Visser. Een in onze galerij met portretten van vroegere presidenten, en nog een extra portret – dit portret - op de kamer van de president. Daarin zie ik regelmatig de blik van een wijze voorganger, een hoogbegaafd jurist die cum laude was gepromoveerd op het zeerecht. Na zijn overlijden schreef de vice-president Taverne in een condoleancebrief aan de weduwe van Visser: “Iemand van zijn formaat ontmoet men slechts zelden in zijn leven.” En als ik hem in de geschilderde ogen kijk zie ik

daarin ook een blik die telkens weer de vraag oproept: hoe heeft de Hoge Raad dit onrecht kunnen laten gebeuren en onbesproken gelaten? Wat kan ik daarop antwoorden?

Vanuit onze huidige, veilige en comfortabele positie, is het moeilijk om zuiver te oordelen over degenen die toen deel uitmaakten van de Hoge Raad. De simpelste en meest aansprekende reactie is om te zeggen dat iedereen heldhaftig had moeten zijn. Zoals er juristen in Nederland waren die wel durfden. Cleveringa is een heel bekend en lichtend voorbeeld. Visser heeft zich na zijn ontslag bij de Hoge Raad in diverse opzichten verzet tegen de Duitse bezetter. Hij formuleerde ook voorstellen voor het rechtsherstel na de oorlog. Kort voor zijn dood schreef hij een uitgebreide notitie over de juridische mogelijkheden daartoe. Daarin werd bijvoorbeeld ook de positie beschreven van de tegoeden bij de bank Lippmann Rosenthal & Co, ook bekend als de roofbank. Ook Jan Donner, die na de oorlog president van de HR werd, maakte deel uit van het verzet terwijl hij nog raadsheer in de HR was. Hij is tweemaal gearresteerd, zelfs in het gebouw van de HR. Na een periode van gijzeling heeft hij zijn werkzaamheden als raadsheer hervat, maar na enige tijd – tijdens de oorlog – heeft hij besloten om daarmee niet langer door te gaan. Dat klinkt misschien niet spectaculair, maar Donner heeft later verklaard dat hij er serieus rekening mee hield dat hij deze daad met zijn leven zou moeten bekopen.

Hij zal geworsteld hebben met het dilemma van de burgemeester in oorlogstijd, een dilemma dat in zulke tijden ook geldt voor een rechter. Hoe lang ga je nog met goede bedoelingen door om erger te voorkomen, terwijl doorgaan ook betekent dat je vuile handen maakt, geleidelijk aan steeds vuilere. Bij zo'n dilemma past geen zwart-wit oplossing.

Zo wordt ook een heel doordacht, genuanceerd beeld gegeven in het boek van de hoogleraar Corjo Jansen en van Derk Venema over de Hoge Raad en de Tweede Wereldoorlog, een boek dat in 2011 verscheen. Maar op verschillende punten zijn die auteurs kritisch op de toenmalige HR. Het invullen van de ariërverklaringen noemden zij een inschattingsfout die desastreus uitpakte. Genuanceerd maar kritisch was ook de toonzetting van de toespraak van mijn voorganger Geert Corstens bij de presentatie van dat boek. Hij constateerde dat het in de Tweede Wereldoorlog maar weinigen gegeven was inzicht te paren aan echte moed. Hij betoogde verder dat mensen van een generatie die er zelf niet voor hebben gestaan in kwesties van leven en dood, bescheiden dienen te zijn - vooral ten aanzien van de individuele raadsheren die niet door de bezetter waren benoemd. Maar dat weerhield Corstens niet van kritische oordelen. Zo merkte hij op dat het tekenen van de ariërverklaring rechtstreeks indruiste tegen alles waarvoor de Hoge Raad behoorde te staan. Alles overziende was zijn oordeel dat de Hoge Raad, als hoeder van rechtvaardigheid, niet bleek te zijn opgewassen tegen de loodzware taak waarvoor de bezetting hem heeft geplaatst. Corstens concludeerde dat als we

omzien, we slechts diep bedroefd kunnen raken en bevangen door spijt over hoe het destijds verkeerd is gegaan. En dat voel ik ook zo, in het bijzonder waar het gaat om het ontslag van Visser. Ook als ik probeer te zien zonder de helderheid die ontstaat als de rook om je hoofd is verdwenen, dan nog voel ik mij in verlegenheid als ik in zijn blik de vraag lees hoe dit heeft kunnen gebeuren. Hoe de Hoge Raad dit ultieme onrecht zo heeft kunnen laten passeren. Het zijn vragen waarop ik geen behoorlijk antwoord kan vinden. Ik sta dan met een mond vol tanden, ik heb dan geen verhaal.

Vanmiddag is er – gelukkig – wel een verhaal, een goed verhaal. In de vorm van de eerste Mr. L.E. Visserlezing. De instelling van deze lezingen vind ik een heel mooi initiatief. Een passend eerbetoon aan Visser. De Hoge Raad wil daaraan uiteraard graag een bijdrage leveren, hoe klein in verhouding ook, door u in zijn gebouw in deze zittingzaal te ontvangen en welkom te heten. Maar daarnaast past van onze kant aan Lodewijk Visser een groter en blijvender eerbetoon. Over ongeveer een half jaar zal de Hoge Raad zijn intrek nemen in een nieuw gebouw aan het Korte Voorhout. De ruimten daar zullen prozaïsche namen hebben zoals kleine zittingzaal. Daarop zullen wij echter één uitzondering maken. In dit nieuwe gebouw zal onze grote zittingzaal de enige ruimte zijn die wel een bijzondere naam krijgt. Die zaal, die die veel groter wordt dan deze zittingszaal, willen wij de Mr. L.E. Visserzaal noemen, om eer te brengen en te blijven brengen aan deze bijzondere president. En om te zorgen dat wij en onze

opvolgers, of breder gezegd: toekomstige generaties, blijven stilstaan bij het grote onrecht dat hier is geschied. Het zal dus mogelijk worden dat een volgende mr. L.E. Visserlezing gehouden wordt in een naar hem genoemde zaal.

Dames en heren, het wordt tijd om die lezing te gaan inleiden. Met het oog daarop geef ik nu graag weer het woord aan de middagvoorzitter.